



Принципи изненађења

Пуковник проф. др *Миланко Зорић*

Проблем изненађења је већ вековима инспирација за војну теорију и праксу. Изненађење је вишедимензионалан феномен, могућ је у свим сферама друштва, а понајпре у политици и стратегији. Настаје првенствено између сукобљених и умешаних страна у међудржавним и унутрашњим оружаним и другим конфликтима. Изненађење је појам вероватноће и противуречности и извесног степена детерминисаности, а садржи елементе неодређености и неизвесности. Циљеви изненађења треба да буду сагласни условима, снагама и средствима и методима постизања. Планирање изненађења је саставни део процеса доношења одлуке. Постизање и експлоатација ефеката изненађења претпостављају постојање потребних и довољних услова и околности.

Методе изненађења аутор разврстава у неколико основних група: војни, политички, дипломатски, економски, психолошко-пропагандни и други. Степени изненађења су у хијерархијском односу. Стратегијско изненађење у савременим условима је тешко оствариво и мало вероватно, али није немогуће. Последице стратегијског изненађења могу да буду крупне и пресудне, мада не доводе увек до коначне победе у рату. Особити значај у савременим условима аутор придаје мерама и поступцима за спречавање изненађења од стране противника.

Увод

Историја људског друштва пуна је разних изненађења чији развој може да се прати тек од првих забележених ратних сукоба и других преломних историјских догађаја, што показује да су од давнина Војна мисао и ратна пракса велики значај придавали изненађењу и безбедности.

Изненађење је појава, стање, односно процес вишедимензионалне природе. У војној мисли разматра се као један од значајних принципа оружане борбе, односно ратне вештине. Наиме, већина савремених оружаних снага уважава значај принципа ратне вештине, посебно изненађења и безбедности, и уграђује их у своје војне доктрине, правила и упутства. Они имају одређену теоријску и практичну вредност, међусобно су тесно повезани и међузависни, и могу да се материјализују у разним комбинацијама.

Као комплексан војно–политички феномен, изненађење је актуелно и у миру и у рату, а заступљено је и у савременим условима. Настаје разумским планирањем и вештином људи, а само изузетно несвесно и случајно, мада се и тада тешко може говорити о потпуној несвесности актера. Изненађење је појам вероватноће и противуречности и извесног облика детерминисаности, а садржи знатне елементе неодређености, нејасноће и неизвесности. Циљеви, услови и методи припреме извођења и експлоатације изненађења различити су за поједине степене и облике изненађења.

Дефинисање изненађења

Изненађење је функцијски појам и термин који има више значења, а основна су: 1) нова неочекивана појава – стање – процес; 2) принцип оружане борбе, односно принцип ратне вештине, и 3) услов за постизање успеха у борбеним дејствима. Оно је могуће у свим сферама друштва и у свим врстама људске делатности, од науке и технике до политике и стратетије као њеног инструмента. Означава настанак нове и неочекиване појаве, догађаја или дејства којим се изазивају крупне промене у одређеном систему или подсистему и њиховом окружењу. Изненађење се понекад схвата као принцип оружане борбе.¹ Најчешће се дефинише као принцип ратне вештине или војне доктрине, а у нормативној теорији и публицистици постоје разне дефиниције тог принципа.

У неким дефиницијама изненађење се одређује као неочекивано дејство или ефекат који настаје на извештан начин и под одређеним околностима. На пример: „*Изненађење је ефекат који се остварује неочекиваним војним, политичким, економским и психолошко–пропагандним активностима, применом неочекиваних борбених дејстава по циљу, месту, времену и начину извршења и применом нових и непознатих оружја и других средстава ратне технике*“.² Или: „*Изненађење, неочекивано дејство у погледу времена, места, правца, начина борбених поступака, и употребљених снага и средстава, којима се настоје онемогућити циљеви, планови и немере непријатеља и паралисати његова акција. Постиге се изненадном војном, политичком, економском и психолошко–пропагандном акцијом, применом најразноврснијих облика борбених дејстава, новим врстама оружја и борбених средстава, и др.*“³

Понекад се под изненађењем подразумева скуп мера, акција и поступака који производе одређене предности, односно ефекте. У *Војном лексикону* се тврди да је изненађење принцип стратегије оружане борбе, односно „*скуп мера, поступака и активности који се предузимају неочекивано за противника у погледу времена, места и правца употребе*

¹ Група аутора, *О совјетској војној науци*, ВИЗ, Београд, 1966, стр. 340.

² *Стратегија оружане борбе*, ССНО, Београд, 1983, стр. 102–103.

³ *Војна енциклопедија*, II издање, Редакција Војне енциклопедије, Београд, 1972, стр. 731.

снага, начина дејства, примењених средстава и ратних поступака“.⁴ Слична одредба је садржана и у *Стратегији оружане борбе* из 1976. године.

Према *Совјетској војној енциклопедији* изненађење је „неочекивано за противника дејство, које доприноси постизању успеха у боју, операцији, рату. Изненађење је један од важних принципа војне вештине и састоји се у избору времена, поступака и начина извођења борбених дејстава, којима се омогућава наношење удара онда када је противник најмање припремљен за његово одбијање, и самим тим паралисање његове воље за организованим супротстављањем“.⁶

Принцип изненађења има субјективну и објективну страну. Субјективно, то је руководећи принцип који чији полазну основу практичне војне делатности или мишљења, а објективно – фиксира првенствено поједине догађаје, односно чиниоце и околности које га опредељују. Претварање могућности изненађења у стварност укључује свесну и организовану људску делатност, односно избор између више могућности и претварање изабране могућности у стварност различитим методама и средствима. Изненађење је принцип могућности и вероватноће а не онтолошке нужности. У одређеним условима и околностима оно може да буде неизбежно, а понекад и резултат случајности. Принцип изненађења је истовремено и принцип противуречности, јер у њему постоје две стране у најдрастичнијем сукобу.

Под изненађењем, као значајним принципом ратне вештине, подразумевају се ефекти, дејства и последице, те чиниоци и околности који их условљавају. Према нивоима, ангажованим снагама, постављеним циљевима, постигнутим ефектима и последицама изненађење може да буде стратегијско, оперативно и тактичко, а по обиму и трајању – делимично и потпуно изненађење. Пошто се његови различити степени налазе у хијерархијском односу, ефекти и дејства на вишем нивоу имају већи значај, док неколико истовремених изненађења на нижим нивоима могу да изазову ефекте вишег нивоа.

Гледишта неких писаца о изненађењу

Ратна пракса и искуство условили су спознају и формулисање појма *изненађење* још у најстаријим списима. Тако на пример, кинески војни мислилац из 6. века пре нове ере, Сун Цу, у *Вештини ратовања* саветује војсковођу да нападне противника „онде где је неприправан“, односно да се појави „онде где то не очекује“. Војсковођа треба да „искористи сваку повољну околност изван и изнад уобичајених правила“, и да измени планове „зависно од тога колико су околности повољне“.

⁴ *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 190.

⁵ Видети: *Стратегија оружане борбе*, ССНО, 1976, стр. 44.

⁶ *Совјетска војна енциклопедија*, том 2, Министарство одбране СССР, Институт војне историје, Москва, 1976, стр. 161.

„Читаво се ратоводство заснива на обмани“, тврди Сун Цу,⁷ сматрајући да су изненађење и безбедност два основна начела вештине ратовања.

Римски војни писац Вегеције, у својој *Расправи о ратној вештини*, интерпретирајући гледишта својих претходника, указује на потребу да се у рату бори „у складу с принципима, а не на срећу“. Препоручује вођење рата путем варке, обмане и ратног лукавства, изненадних напада и заседа како би се изненадио и победио противник који је надмоћнији бројно и по снази. Кад су неприправне, кад обедују, кад су уморне после марша, кад су распршене на широком простору, кад су расцепкане при преласку реке или се крећу планинским стрминама или мочварама, односно кад год верују да су најбезбедније, војске су, по правилу, најизложеније изненађењу, пише Вегеције.⁸

Николо Макијавели сматра да је изненађење веома значајно за успех у борби и да „најбоље успева оно што непријатељ мисли да не можеш учинити, јер људи највише страдају кад то најмање очекују“.⁹ Најбољи начин ратовања јесте онај који је непознат непријатељу све док га војсковођа не изведе. Постизању изненађења доприносе смањена будност, немарност и грешке противника, те вешто коришћење повољне прилике.

Клаузевиц је први увео појам принципа ратне вештине. Изненађење је за њега средство за надмоћност, односно основа за успех сваког подухвата, али и самосталан принцип „због његовог духовног утицаја“. Изненађење је производ тајности и брзине, а када у великој мери успе „последике су забуна и поколебана храброст код противника“, што повећава успех. Сматрао је да се изненађење лакше постиже у тактици него у стратегији и да веома ретко нека држава изненади другу ратом или главним правцем дејства својих снага.

Изненађење с великим успехом не постиже се, према Клаузевицу, само на основу велике активности, брзих одлука, усиљених маршева, снаге и одлучности у вођењу рата, него мора бити потпомогнуто другим, погодним условима и околностима који се не стичу често, а које војсковођа ретко може да сам створи. Дејство изненађења понекад може да наступи случајно или због грубих грешака противника.

Клаузевиц донекле релативизује утицај изненађења и сматра погрешном помисао да се у рату може изненађењем много постићи. Изненађење није гаранција, већ само претпоставка успеха. Јер: „Ако противника изненадимо наопаком мером, онда ћемо место добрих последица можда имати да носимо један осетан неуспех; у сваком случају непријатељ тада треба мало да хаје за наше изненађење, јер у нашој погрешци налази средства да зло одбије.“¹⁰ Изненађење је природније с нападачеве стране, али то није правило. Могућа су и обострана изненађења

⁷ Сун Цу, *Вештина ратовања*, у: *Расправе о ратној вештини*, ВИНЦ, Београд, 1991. стр. 17.

⁸ Флавије Вегеције Ренат, *Расправа о ратној вештини*, исто, стр. 70, 87, 91.

⁹ Николо Макијавели, *О ратној вештини*, исто, стр. 177.

¹⁰ Карл Фон Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, Београд, 1952, стр. 163.

нападача и браниоца, а предност би требало да има онај који је боље проникао у туђе намере. Међутим, у пракси то није увек тако. Изненађење изазива пометњу и духовну клонулоост: „Духовни потреси, које собом доноси изненађење, преокрећу ономе старешини који се њима користи често најгору ситуацију у добру, а његовом противнику не допуштају да дође до честитог решења“. То је психолошка суштина изненађења, која „јединство целине јако поремети, тако да се при томе лако истакне свака поједина индивидуалност.

„Овде много зависи од општег односа у коме се, једне према другој, налазе обе зарађене стране. Ако је једна страна општом моралном надмоћношћу способна да обесхрабри и претекне другу, она ће се изненађењем моћи послужити са више успеха и обраће добре плодове чак и тамо где би управо требало да пропадне“, закључује Клаузевиц.

Жомини је такође сматрао да је изненађење важно средство за постизање надмоћности на решавајућем месту у одлучујућем тренутку. У стратегији га сматра веома корисним, али тешко остваривим у модерној епохи. Изненађење целих војски претпоставља „тачно познавање непријатеља“, неопажено груписање главних снага „на тачки на којој се мисли напасти непријатељ пре него што би он то могао осујетити“, изненадни „напад кад непријатељ најмање очекује“, те примену ратног лукавства, односно обмањивање непријатеља. Изненађење изазива духовну и моралну клонулоост и неред. „Ако се уз то буде добро познавало земљиште и трупама дао погодан тактички и стратегијски правац, онда се може рачунати са сигурном победом, осим ако се не догоди нешто непредвиђено“. ¹¹ Јер, начин и исход судара, који треба да настану као последица неочекиваних и изненадних мера и поступака, не могу сасвим да се предвиде. Немарност, неопрезност, лаковерност и грешке противника доприносе постизању одређеног степена изненађења.

Живојин Мишић сматра изненађење једним од основних елемената стратегијске офанзиве. Стратегијско изненађење могуће је првенствено у стратегијском нападу, јер је „нападач свагда сасвим слободан у избору тачке напада“. Бранилац може понекад „припремити непријатељу разна изненађења и неочекивана дејства“ првенствено дејствима по унутрашњим операцијским правцима и новим начином ратовања. Изненађење је, истовремено, „један од врло великих услова за повољан исход у борби“. ¹² Борбена дејства треба, кад год је то могуће и оптимално, да се заснивају на максималном искоришћавању ефеката изненађења и да буду активна и офанзивна.

Свечин је разликовао техничко и политичко изненађење. ¹³ Прво је предмет војне и друге индустрије и економике у целини, а друго спољне

¹¹ Анри де Жомини, *Преглед ратне вештине*, Геца Кон А.Д., Београд, 1938, стр. 299.

¹² Живојин Р. Мишић, *Стратегија – вештина ратовања*, репринт издање, ВИНЦ, Београд, 1993, стр. 715.

¹³ Свечин, *Стратегија*, ВИЗ, „Војно дело“, Београд, 1956. стр. 104 и 107.

политике и дипломатије. Техничко изненађење претпоставља научно-технички прогрес, масовну производњу и примену нових средстава ратне технике. Дипломатија је дужна да у офанзиви осигура користи од политичког изненађења, а у дефанзиви да отклони незгоде, односно да створи повољне спољне услове за вођење рата. Сматрао је да изненађење у ратној вештини, нарочито у стратегији и операцији, има велики значај за успех у борби.

Тухачевски је такође сматрао да изненађењем може да се постигне надмоћност на одлучујућем месту и у одлучујућем тренутку, а тиме и успех у борби. Изненађење делује запрепашћујуће, па се сва дејства морају изводити прикривено и брзо. На непријатељев изненадни напад треба одговорити муњевито и неочекивано.

Лидел Харт разликује физичке и психолошке ефекте изненађења и указује на њихову тесну повезаност. Циљ стратегије јесте „да смањује могућност отпора и она тежи да тај свој циљ достигне искоришћавањем елемената покрета и изненађења. Покрет лежи у физичкој сфери, а зависи од прорачуна временских прилика, топографије и транспортних моћи ...

Изненађење спада у психолошку сферу, а зависи од прорачуна разних околности које су уз то и различите у сваком посебном случају у погледу на противникову вољу, а тај је прорачун много тежи од оног у физичкој сфери.

Иако стратегија може више да циља на експлоатисање покрета но на експлоатисање изненађења, или обратно, ипак, ова два елемента реагују узајамно један на други. Покрет ствара изненађење, а изненађење даје погон покрету, јер покрет који се убрза или који измени свој правац, неизбежно изазива изванредан степен изненађења, чак и кад би то било нескривено; док изненађење са своје стране уравњава путању покрета ометањем противникових противмера и противпокрета.¹⁴

Изненађење је за Лидел Харта првенствено психолошки феномен који произилази из претходно изазваних стратегијских и тактичких поремећаја код непријатеља, односно из претходно створене повољне ситуације, а који ваља користити да би се постигао успех. Разуме се да „неочекиване ситуације не могу гарантовати успех, али нам зато гарантују најбољи изглед на успех“, закључује наведени писац.

Фулер је разматрао два типа изненађења – морално и материјално. Тврдио је да тренутно решење може да се постигне једино помоћу моралног изненађења. Ту типологију је преузео и образложио и Ричард Е. Симпкин, за којег морално изненађење настаје онда „када непријатељ не зна да долазите, односно нападате“, док материјално изненађење „подразумева да непријатељ зна да долазите, односно нападате, али није у стању ништа да предузме да би вас спречио“.¹⁵ Изненађење изазива

¹⁴ Лидел Харт, *Стратегија посредног прилажења*, „Војно дело“, Београд, 1952, стр. 201.

¹⁵ Ричард Е. Симпкин, *Надметање у брзини маневра – О рату у XXI веку*, ВИНЦ, Београд, 1991, стр. 222.

психолошке ефекте и физичке последице код противника. Њиме се слама или нарушава способност контроле и систем командовања, борбени морал и дисциплина противника.

Симпкин тврди да је морално изненађење супериорније од материјалног и на психолошком и на физичком нивоу. Морално изненађење је готово извесно пресудно и резултат је субјективног расуђивања, с једне, и субјективне реакције, с друге стране. Дакле, то је „судар воља“. Суштину „судара воља“ представља „стварање слике пораза у противничкој свести“ помоћу одговарајућих физичких акција, као што су: довођење својих снага у повољнију позицију, уништење непријатељевих кључних лансирних средстава или центара везе, заузимање места прелаза преко реке и употреба ваздушнодесантних снага у непријатељевој позадини. Материјално изненађење је својеврстан „умноживач маневарских способности“, односно „умноживач вредности маневра“. Постиже се високом покретљивошћу, брзим кретањем, маневром, борбом, рационалним коришћењем времена и вештим коришћењем простора. Материјално изненађење се може постићи, одржавати за одређено време и обнављати, а делимично мерити и планирати.

Према степенима и ефектима изненађења, Симпкин разликује стратегијско, оперативно и тактичко изненађење. Он је један од првих западноевропских војних теоретичара који наводе оперативно изненађење као посебан ниво, односно степен изненађења. Постизање и одржавање, односно одржавање и обнављање изненађења на оперативном нивоу, имаће, највероватније, стратегијске реперкусије, а одржавање или обнављање тактичког изненађења најчешће има оперативни значај. Јер, основни степен изненађења не мора да буде једнак с нивоом акције, односно снагом јединице која је постигла или обновила изненађење. Нека операција може да започне једино уз тактичко изненађење, а вођењу стратегијске операције може умногоме да допринесе оперативно изненађење, на којем, понекад, операција може да буде заснована.

Циљеви изненађења

Појам изненађења подразумева правилно функционисање и дејства сопствених снага и средстава повезано с радом савезника, а супротно поступцима и мерама противника. Његови циљеви су увек подређени политичким и војним циљевима рата и оружане борбе, односно циљевима стратегијских и других дејстава и акција. Општи циљ изненађења јесте да се његовим постизањем и одржавањем створе услови за победу над противником или да се извојује победа.

Циљеви изненађења су различити у домену политике, економије, дипломатије и војне стратегије, односно употребе оружаних снага. Они треба да буду саображени политичким, економским, дипломатским и војним методама и средствима, временским, просторним и другим условима и могућностима за остварење. Да би се формулисали оптимал-

ни, односно реално достижни циљеви изненађења неопходно је познавање снага, моћи и ресурса и ситуације противника, као и савезника, способност предвиђања обрта и заокрета у току извођења дејстава и акција и еластичност реаговања. Изненађење садржи одређене елементе неизвесности и неодређености, а са противничке стране и елементе ирационалности и неразумности, грубих грешака и заблуда.

Циљеви изненађења у војној сфери могу да буду: 1) да се измени однос снага у сопствену корист и стекне релативна надмоћност и преузме иницијатива; 2) да се ублаже сопствене слабости услед евентуалне техничке инфериорности; 3) да се противник обмане и доведе у заблуду и изазове психолошки шок, ошамућеност и морална клонулост; 4) да се искористе паника, грешке и неспремност противника и тако постигну значајна преимућства; 5) да се противнику нанесу што већи губици и оствари постављени задатак уз што мање сопствене губитке, и 6) да се онемогући или отежа остваривање противникових немара, планова и циљева, односно да се онемогуће противникове противмере и противдејства.

Понекад циљеви изненађења могу да буду и нешто другачији: 1) застрашивање противника и стварање „пете колоне“; 2) изазивање пацифизма и дефетизма, постизање победе путем психолошке капитулације противника или довођење на власт марионетског режима; 3) спречавање и сузбијање унутрашњег оружаног сукоба, а посебно осујећивање тзв. масовне стратегије, односно стратегије гериле, и друго. Циљ економског изненађења је исцрпљивање противника економским ратом и општом блокадом, а не непосредно физичко уништење војном силом. Речју, циљ изненађења обухвата одређене садржаје, време трајања, припреме и извођење, односно интервал, степен и обим постизања и експлоатације ефеката.

Смисао изненађења је у неочекиваности и неизвесности, односно у томе да се учини оно што противник не очекује, што у одређеној ситуацији сматра немогућим, невероватним или мало вероватним, или на шта није спреман да правовремено и ефикасно реагује. Изненађење је подређено широј идеји, замисли или плану, произилази из њих и доприноси њиховом остваривању у пракси. Њиме се постижу материјални ефекти, „психолошка победа“ и друга преимућства само уколико се противнику не даје могућност да правовремено предузме потенцијалне реалне противмере и противдејства. То претпоставља тајност и брзину, одлучност и смелост, масовност и непрекидност у сопственим дејствима, мерама и поступцима предузетим у околностима које су неповољне за противника. Показатељи и ефекти изненађења могу да буду политички, економски, дипломатски, војни, психолошки и пропагандни у њиховом јединству и повезаности.

Изненађење опредељују постављени циљеви, снаге и средства, догађаји и последице које могу да настану као резултат дејстава и активности. Циљеви не морају неизбежно да доведу до физичких,

психолошких и моралних ефеката и последица. Успех изненађења није и не може да буде увек унапред обезбеђен, јер је могуће и обострано изненађење, односно мора се рачунати и на противмере и противдејства противника и на непредвиђене војне и политичке догађаје и друге околности са супротним дејством. Речју, нема апсолутног детерминизма, већ постоје одређени облици детерминације догађаја и процеса, а неки од њих се могу са сигурношћу и потпуно предвидети.

Планирање изненађења

Веома је тешко тачно испланирати изненађење и предвидети дејства унапред, тим пре што се ради и о противдејствима противника. Планирањем се унапред предвиђа ток догађаја, распоређују снаге и средства и усмеравају напори, дејства и акције свих учесника у рату, операцији или боју да би се остварили одређени циљеви. Изради плана претходи анализа ситуације и предвиђање будућих вероватних догађаја, стања и процеса, акција и мера и њихових ефеката у будућности.

Циљ предвиђања изненађења јесте да се ефикасним и оптималним планирањем ратних дејстава, акција и догађаја максимално искористе ефекти постигнутог изненађења над противником, те да се изненађење од стране противника искључи или сведе на најмању меру. Предвиђање изненађења омогућава рационалније ангажовање сопствених снага и средстава, изналажење оптималних решења, смањење сопствених губитака, наношење што већих губитака противнику и успешно обављање задатака. Када се установи идеја водилца у извођењу ратних и других дејстава, мере и активности и поступци разних војних јединица и других учесника и претпоставе могућа и вероватна дејства противника по варијантама, евентуална већа одступања неће значајно отежати рад и постизање изненађења ни у ситуацији која је измењена у односу на планирану ситуацију.

Планирање изненађења може да се посматра као посебна активност у оквиру организационог процеса припреме ратних и других дејстава и поступака. Прорачун подесног места и оптималног времена за примену изненађења основни је елемент у фази планирања. Неочекивана и оригинална примена сваког чиниоца рата и оружане борбе ствара услове за постизање и коришћење изненађења.

Организација изненађења почиње стварањем замисли за извођење одређених дејстава и поступака, а завршава се њиховим остваривањем. Технички, планирање изненађења обухвата израду и доношење одговарајућих планова и аката и мера. План изненађења може да буде посебан докуменат у оквиру ратног и почетног операцијског плана, односно планова стратегијских и других дејстава. Такав план може да буде интегрисан у наведене планове, односно не мора да се ради као посебан докуменат. У одређеним ситуацијама, план изненађења може да буде интегрисан с планом садејства.

У периоду припреме, а нарочито током извођења ратних и других дејстава неопходно је предузимање бројних мера и активности да би се створила ситуација која омогућава искоришћавање ефеката изненађења. План изненађења треба применити тако да паралише вољу противника и да му онемогући правовремено предузимање ефикасних мера парирања. Успешно спровођење плана изненађења обезбеђује ефекат и доноси преимућства. Међутим, при извођењу ратних и других дејстава долази до разних непредвиђених догађаја и поремећаја чији је узрок неусклађеност поступака и мера, прекиди веза и јака противдејства противника који се нису очекивали. Све то захтева да се унапред планира изненађење и предвиде предстојећа дејства и поступци према циљу, месту, времену и начину извођења, конкретним условима и највероватнијим противдејствима противника. Изненађење се може предвидети, планирати, организовати и постизати у различитим условима и околностима и на различите начине. Основни план и снаге и средства потребни за његово извођење могу да се заснивају на постизању изненађења, али неопходно је сачинити и резервни план, који би се применио ако изненађење изостане, односно ако се постигне само делимично изненађење. Основе за изненађење командант даје у одлуци и заповести. У плану операције, односно у плану за маневар треба предвидети варијанте да се изненађење постигне и искористи кад год је то могуће.

Услови за постизање изненађења

Савремени рат има вишеструке димензије – војне, политичке, економске, дипломатске, психолошко–пропагандне итд. Изненађење такође има различите димензије, а услови који опредељују његове ефекте бројни су и разноврсни. Изненађење се може постићи у миру, ванредном стању и рату. У ратном стању, могуће је постићи у свим видовима дејстава на копну, мору и у ваздушном простору, у свим временским и метеоролошким условима, и при неповољном односу снага. Уколико су услови и околности повољнији и боље искоришћени, утолико ће и ефекти и последице изненађења бити већи, а промена услова и околности условљава и промену метода за његово постизање и коришћење. Изненађење се може извести у свим периодима рата, а најчешће се постиже у почетном и завршном периоду. Да би се постигло изненађење неопходно је добро познавање противника, његових снага и средстава, укупних ресурса и реалних могућности, природе земљишта и његових савезника, као и међународних услова.

Услови за постизање изненађења су: 1) тајност замисли, одлука, планова и припрема; 2) изненадност у доношењу удара, односно у започињању саме акције или дејства; 3) брзина, смелост и оригиналност у извођењу свих планираних дејстава, акција и поступака; 4) иницијатива и брзо и оптимално решавање новонасталих ситуација и предупређивање настанка неповољних неочекиваних догађаја, односно

парирање противниковим покушајима да осујети изненађење или да га сам постигне; 5) довољна надмоћност снага и средстава на изабраном месту (правац, зона, рејон, објекат и сл.) да би се осигурала брзина и успех и поред узастопних препрека на које се може наићи; 6) проналажење нових до тада непознатих средстава ратне технике и војне опреме и њихова масовна употреба; 7) проналажење и примена нових, до тада непознатих начина извођења борбених дејстава и других активних радњи; 8) обмањивање противника и примена ратног лукавства; 9) велика обавештеност о противнику и његовим намерама, плановима и распореду снага и средстава, и 10) заштита и безбедност, односно обезбеђење од изненађења које би могао да приреди противник.

Постизању изненађења значајно могу да допринесу: неспособност и неспремност противника за вођење рата; незнање и грубе грешке противника, његова дезоријентисаност и слаба информисаност или необавештеност; несвесно, а понекад и свесно откривање намера и планова противнику и његово ирационално понашање; нелојално понашање појединих противникових савезника и њихово свесно откривање намера и планова супротној страни, као и друге слабости противника (немогућност да доведе појачања, оскудица у оружју, храни и муницији, недостатак погонског материјала и ограничена слобода кретања, прекид саобраћајних веза и снабдевања, и друго).

Неки услови су нужни, довољни и делатни, а неки су само случајни за настанак изненађења. Кад се изненађење једном постигне и изазову психолошки шок и духовна клонулост, распадање противниковог поретка и морални слом, неопходно је што потпуније и енергичније искоришћавање ефеката изненађења како би се противнику онемогућило да консолидује своје редове и предузме ефикасне мере за парирање. Речју, постизање и коришћење учинака изненађења доносе значајна стратегијска, оперативна и тактичка преимућства. Да би се створили наведени услови за изненађење у нападу потребно је да се што дуже одрже у тајности од браниоца првенствено: снаге за напад (јачина, састав и распоред), главни правац напада, време отпочињања и начин извођења напада. Због тога покрете треба изводити првенствено ноћу и у условима ограничене видљивости, а извијање и друге активности прикривено. Неопходно је спречити могућност издаје из сопствених редова. Сам почетак напада треба предузети одмах, изненада и енергично, чим се заврше све припреме како би се бранилац спречио да открије припреме и сазна намере нападача. Места изненађења у нападу су главни положај браниоца или положаји који значајно утичу на даљи развој напада.

Услови за изненађење у одбрани су знатно сложенији и тежи. Неопходно је да се сачувају у тајности јачина, састав и распоред снага, пре свега оних на тежишту одбране; спречи или што више отежа противнику правовремено откривање организације одбране; маскирају главна средства ратне технике тако да нападач не може да их открије; одржи у тајности правац за противнапад, односно за противофанзиву, па тиме и место и груписање сопствених резерви; непрекидно извија и

открива припреме, замисли и намере нападача и предузму све мере безбедности и борбеног обезбеђења. Успелим изненађењем може да се надокнади евентуална бројна и техничка инфериорност и постигне успех у борби и против надмоћнијег противника. Посебан значај за браниоца имају и правремено извршење мобилизације, маневар снага на ратишту с једног фронта на други по унутрашњим правцима, избор неочекиваног места за противнападе и противударе, тајност прикупљања стратегијских и оперативних резерви, употреба теже проходног земљишта и наизглед непрелазних препрека, висок борбени морал, и друго.

Методи изненађења

Методи постизања и коришћења изненађења су бројни и разноврсни. Сваки обухвата одређене путеве, начине и средства, мере и поступке, акције и дејства којима се постижу ефекти изненађења и стичу преимућства над противником, а могу се разврстати у неколико основних група: 1) војни, 2) политички, 3) дипломатски, 4) економски, 5) међународни психолошко–пропагандни и 6) комбиновани, који обухватају елементе два или више претходних метода.

Војни метод за постизање и коришћење изненађења у свим димензијама и на разним нивоима садржи своје посебне и појединачне методе, разноврсна средства и поступке. Међу тим методама значајни су следећи: 1) методи примене нових начина вођења рата, односно нових видова и облика ратних и других дејстава, 2) нови методи кретања и маневра на ратишту или војишту, 3) методи извођења нових и неочекиваних облика маневра у нападу, односно нови методи организације и извођења одбрамбених дејстава, 4) нови војнотехнички и технолошки методи, односно нова средства ратне технике и опреме и нове технологије, 5) методи обмањивања и дезинформисања противника, маскирања, примене ратних лукавастава и демонстративних дејстава, и 6) комбиновани методи, који чине синтезу неколико претходних метода и поступака. Различити методи и средства, односно путеви и начини примене тог принципа разликују се у конкретним ситуацијама и условима.

Политика одлучује о припремама земље за рат, отпочињању рата и његовом карактеру, поставља политичке и војне циљеве рата и значајно утиче на вођење ратних и других дејстава. Она одређује тренутак за отпочињање рата, и то онда када је противник неспреман или је претходно изолован и ослабљен. Политика настоји да постигне политичко и дипломатско изненађење и да га затим претвори у војно–стратегијско, које може да доведе до политичке капитулације, расула и пораза војске и пропасти државе. Политички и дипломатски методи за постизање и искоришћавање ефеката изненађења такође садрже своје посебне методе и средства. Међу њима су значајни следећи: 1) склапање тајних политичких уговора и војних конвенција; 2) рушење противничке коалиције и придобијање неке чланице за савезника или

неутралног посматрача; 3) изоловање неке земље тако да постане усамљена и лишена помоћи са било које стране; 4) подстицање сепаратизма и других унутрашњих сукоба и подела у некој земљи под изговором заштите и ширења демократије и људских права и права мањина; 5) неочекиване и пристрасне политичке и дипломатске интервенције; 6) формално дипломатско преговарање о спорним питањима и уверавање о мирољубивим намерама, уз истовремене припреме и извођење инвазије или масовног бомбардовања; 7) лажно обећање пружања „добрих услуга“ и посредовање у унутрашњим сукобима и међудржавним споровима, уз закулисно претварање посредника у неприкосновеног арбитра; 8) примена двоструких стандарда и дволичне политике; 9) закључивање билатералних или мултилатералних уговора ради довођења противника у заблуду и кршења уговора у погодном тренутку, односно закључивање споразума срачунатих на превару и подвалу, и 10) пренебрегавање обавеза и захтева који су произлазили из потписаних уговора или изненадно отказивање уговора.

У тесној вези с наведеним методима су и психолошко–пропагандни методи и средства којима се могу постићи одређени ефекти изненађења. Срачунати су на успављивање противника и индоктринацију и придобијање делова његовог становништва, на суптилно духовно и културно подређивање и идеолошко–политичко преобраћање противника и на његову психолошку капитулацију и морални слом. Циљ је, дакле, да се противник доведе у психолошки неповољан положај, односно да се психолошки и морално сломи још пре оружаног напада. Спретним комбиновањем политичко–дипломатског и психолошко–пропагандног ратовања и активирањем „пете колоне“ могу се понекад постићи врхунски ефекти, тако да се противник разбије или сломи без борбе, односно без испалењеног метка. То потврђују и бројни примери у савременој историји. Посебно су разрађени методи психолошког рата и субверзије, затим методи за стварање конвертита, ширење пацифизма и дефетизма и разних гласина, као и за подстицање немира, непослушности, недисциплине и расула у војсци и држави, и друго.

Изненађење код противника може да се постигне изненадном и неочекиваном применом економских метода и средстава, мера и поступака. Оно може да наступи и због пропуста и грешака противника, односно његових погрешних процена међународних економских односа, потцењивања стварних ефеката наметнутог економског рата и економске блокаде и других видова дискриминације.

У пракси се најчешће комбинују и преплићу и оптимализују сви наведени методи, средства и поступци. Тиме се постижу вишеструки резултати и ефекти изненађења у свим димензијама и на свим степенима.

Стратегијско изненађење

Стратегијско изненађење је највиши степен изненађења. Дефинише се на различите начине, и то: 1) као ефекат и последица одређених дејстава и догађаја и 2) као „скуп неочекиваних мера и поступака, по

месту и времену, ангажованим снагама и средствима, чије последице имају стратегијски значај, односно могу битно утицати на ток рата. Постиге се неочекиваним почетком агресије, неочекиваним дејствима, снагама и средствима, а последице зависе од мера које предузима свака страна. Највећи степен стратегијског изненађења настаје када бранилац не очекује напад или када се битно занемаре политичке, економске и војне припреме¹⁶. Стратегијско изненађење може да настане и онда када бранилац правовремено не донесе потребне одлуке или, због неприпремљености, не предузме ефикасне противмере и противдејства. Тај степен изненађења може да наступи и због погрешне процене војно-политичке и стратегијске ситуације и општег односа снага, а пре свега због погрешне процене односа снага на главном стратегијском правцу.

Стратегијско изненађење постиже се: неочекиваним започињањем ратних дејстава без објаве рата; претицањем противникових противмера на стратегијском или оперативно-стратегијском нивоу; неочекиваном и масовном употребом до тада непознатих средстава ратне технике и опреме са стратешким ефектима; применом нове ратне доктрине и стратегије; неочекиваним избором циљева стратегијског удара; избором неочекиваног главног правца стратегијског напада; неочекиваним распоредом, концентрацијом и развојем снага и средстава; задавањем „обезглављујућег удара“ и паралисањем система руковођења и командовања и система веза; дезинформисањем и обмањивањем противника; демонстративним дејствима и ратним лукавством стратешког значаја. Та врста изненађења може да настане и због многих других разлога, као што су: погрешан ратни и почетни операцијски план; погрешна процена квалитета и јачине снага и замаха стратегијске операције противника на одређеном правцу или фронту и стварне могућности прелаза тих снага у офанзиву, односно противофанзиву, пре него што сопствене снаге буду концентрисане; потцењивање противника у смислу његове мобилизацијске способности и дужине трајања мобилизације и развоја снага и средстава; офанзива односно противофанзива противника онда када се веровало да је то нереално или немогуће; неочекивани маневар снажне стратегијске групације или стратегијско-оперативне јединице која дотада није била откривена; застарела доктрина и стратегија противника и погрешан стратегијски распоред снага и друго.

Посебан значај у настанку стратегијског изненађења имају: ступање у рат друге државе на страни противника, уколико се то није очекивало; неочекивана капитулација савезничке државе; рушење и слом савезничке коалиције; неочекивано склапање сепаратног мира, односно примирја, и излазак из рата савезничке државе или групе држава; стварно или фактично отказивање савезничког уговора и војне конвенције, односно проглашавање неутралности или останак изван рата који је већ започео; отказивање уговора о ненападању или уговора о миру

¹⁶ Војни лексикон, стр. 591.

и пријатељству и неочекивано ступање у рат на страни противника; раскидање савезничког уговора или „дентлменског споразума“ и ступање бившег савезника у рат на страни противника; изненадна агресија на неочекиваном правцу и у неочекивано време; распад и нестанак неке државе; грађански рат у држави који се није очекивао; слом политичког и економског уређења неке земље и значајна измена њеног међународног положаја. Осим тога, могуће је стварање стратегијске клопке, односно перфидна и подмукла испровоцираност рата и наивно упадање у клопку.

Стратегијско изненађење може да се постигне не само војним него и невојним методима и средствима, првенствено неочекиваним економским ратом и општом блокадом, међународним психолошко–пропагандним ратом и субверзијом. Постизању стратегијског изненађења могу да допринесу: издаја у редовима противника и разоран рад „пете колоне“; тешка политичка ситуација код противника и оштри сукоби и распадање државног система изнутра; недовољно познавање стварног стања у земљи и у оружаним снагама, манипулације нацијом и обмањивање сопствене јавности о стварној опасности и спремности за одбрану и за рат; дипломатска и политичка неспретност и самообмањивање државног вођства и неспособност војног руководства; претварање неке државе у вазала велике силе који ће противнику дати базе и људство и друге ресурсе потребне за рат; погрешна процена да ће се неки народи или друге унутрашње друштвене, националне или верске групе супроставити агресивној политици водећих снага и подићи оружани устанак за збацивање завојевачког јарма и друге стратегијске грешке. Невојни методи и средства срачунати су на разбијање одређене државе изнутра и на њену изолацију и економско исцрпљивање, на рушење противничког војног савеза или коалиције, на информациони и медијски рат, на информативно–пропагандно и културно–духовно подјармљивање или преобраћање противника тако да се он сам одрекне у корист противника дела свог суверенитета и независности, па чак и дела државне територије.

Оперативно изненађење

Оперативно изненађење може да буде један од важних услова за извођење стратегијске операције или последица успеха такве операције. То је степен изненађења чији ефекти и последице могу да имају не само оперативни већ, посредно, и стратегијски значај. Оперативно изненађење могу да постигну разне оперативне јединице и оперативни састави, а понекад и стратегијско–оперативне јединице или стратегијске групације. У одређеним околностима, неколико истовремених или узастопних тактичких изненађења на одређеном правцу или месту могу да имају оперативни значај.

Оперативно изненађење се постиже: тајношћу и вештим прикривањем припрема операције; прикривањем и неочекиваним довођењем и

груписањем јединица с веће удаљености; изненадним и брзим наношењем главног удара на правцу на којем га противник не очекује; применом нових начина извођења операција и нових средстава ратне технике оперативног значаја; избором најпогоднијег облика маневра, пре свега у лошим метеоролошким условима; неочекиваним задавањем противудара или противнапада оперативног нивоа; предупређењем противника, односно успешним избором времена и места за извођење противприпрема и противдејстава; брзином и силином удара и великом покретљивошћу снага. При постизању оперативног изненађења веома су значајни: обмањивање противника, ратно лукавство, мере оперативног маскирања и демонстративна дејства и дезинформисање противника; неспремност и грешке противника и издаја у његовим редовима; распадање морала у редовима противника и разочарење у војсци и народу; локалне капитулације оперативних команданата; недостатак муниције, погонског материјала и немогућност дотура, и друго.

Тактичко изненађење

Тактичко изненађење је најчешћи степен изненађења у рату. Може да буде услов за извођење операције оперативног значаја или непосредна последица такве операције. Тактичко изненађење могу да остваре првенствено више здружене тактичке јединице, а понекад и неке оперативне јединице и оперативни састави. Постигне се: тајним запоседањем полазног положаја за напад; претицањем противника у формирању борбеног поретка; изненадном применом нових и за противника неочекиваних начина извођења боја; употребом нових врста наоружања и војне опреме; вештим коришћењем карактеристика земљишта, времена и лоших метеоролошких прилика за извођење напада; применом ратног лукавства и обмањивањем противника; предузимањем неочекиваног противнапада на незаштићене а важне тактичке објекте противника; неочекиваном снагом и структуром ватрене подршке и другим поступцима и мерама. Тактичко изненађење може да се постигне у свим условима и околностима, различитим методима и средствима, а његове последице могу да буду разноврсне. У најтежем случају то су: хаос, превелики страх, паника, распадање борбеног поретка и морала, расуло и пораз, чак и од бројчано слабијег противника.

Спречавање изненађења од стране противника

Безбедност, односно спречавање или обезбеђење од изненађења разматра се у војној теорији као посебан принцип, супротан принципу изненађења. Спречавање изненађења од стране противника подразумева примену разних мера, поступака и активности који се предузимају ради заштите сопствених снага, намера и планова. Тим мерама и поступцима треба да се спрече или сведу на најмању меру предности које противник може да постигне неким изненадним дејствима, акцијама или мерама.

Обезбеђење од изненађења обухвата: целисходно стратегијско писање и оперативни развој оружаних снага; извиђачке, обавештајне и контраобавештајне мере и активности; борбено и друго обезбеђење; сталну борбену готовост оружаних снага, првенствено снага за одвраћање, односно снага за брзо реаговање на напад противника. У оквиру обезбеђења од изненађења значајни су: уређивање територије, забрањавање, утврђивање и маскирање; дезинформисање и обмањивање противника; демонстративна дејства; прикривање сопствених мера и активности; висока будност и брзо откривање намера и поступака противника, као и брзо и ефикасно реаговање и парирање.

Безбедност сопствених снага може да буде угрожена разноврсним дејствима, на целом простору распореда, у миру и у рату. Праћење и правовремено откривање и реално процењивање намера и стварних могућности потенцијалних противника, висока мобилизацијска готовост, предузимање одговарајућих мера и брзо реаговање ради спречавања изненађења, нарочито на стратегијском и оперативном нивоу, сталан је задатак оружаних снага и свих чинилаца одбране у миру и у рату. То захтева добро познавање војне политике и доктрине оружаних снага и ратног потенцијала евентуалног противника, његових намера и потенцијалних могућности и тенденција ратних припрема. Безбедности земље и спречавању изненађења од стране противника значајно доприносе стабилна унутрашња ситуација, одлучна влада и способно војно руководство. За избегавање и спречавање изненађења веома је важно предузимање одговарајућих акција и поступака на спољнополитичком и дипломатском, економском и информативно-пропагандном плану. Значајну улогу у томе имају обавештајна и контраобавештајна служба, средства и системи за рано упозорење и командно-информациони системи. Скраћење времена за рано упозорење захтева савремену технику и технологију извиђања и брзог преношења информација одговарајућим снагама ради дејства против циљева, односно парирања противниковим дејствима и мерама, као и остварења сопствених намера и планова.

Закључак

Савремени рат, који је најчешће свеобухватан и тоталан сукоб зараћених страна, има више димензија: војну, политичку, економску, дипломатску, психолошко-пропагандну, информациону итд. У њему изненађење, нарочито на стратегијском и оперативном нивоу, добија нарочити значај.

Изнанађење такође има вишеструке димензије, ефекте и степене. Пошто превазилази оквире принципа ратне вештине и војне доктрине, може се сматрати принципом ратоводства и војне политике. Димензије изненађења могу да буду војне, психолошке, моралне, политичке, дипломатске, економске и друге.

Смисао изненађења садржан је у настојању да се противник претекне и победи уз што мање сопствене губитке или да се створе што

повољнији услови за постизање победе над њим. Односно, смисао изненађења је у сталној тежњи да се противнику онемогући остваривање његових циљева, намера и планова, и да се, истовремено, остваре сопствени циљеви и планови.

Циљеви и степени изненађења могу да буду различити. Изненађењем се код противника изазивају хаос и паника, психолошки шок и морална клонулост, смањују или паралишу воља и могућност за брзо и ефикасно реаговање и организовано супротстављање. Њиме се противнику наносе највећи могући физички и психички губици, ублажавају сопствене слабости, штите сопствене снаге, побољшава однос снага и стиче надмоћност. У почетном периоду рата стратегијско изненађење треба да обезбеди дезорганизовање и онемогућавање противникових оружаних снага у целини или појединих видова и знатнијих делова; дезорганизовање и разбијање снага на главном фронту или на главном правцу напада, чиме се уништавају противников стратегијски поредак и морал; онемогућавање или отежавање и нарушавање извршења мобилизације и стратегијског развоја и других стратегијских радњи браниоца; постизање политичких успеха стратешког значаја; наношење противнику „обезглављујућих удара“ и парализу стратегијског руковођења и командовања и система веза, као и брзу победу, односно онемогући пораз од стране браниоца.

Нужни и довољни, а истовремено и делатни услови који опредељују ефекте и последице изненађења такође су бројни и разноврсни. Методи, односно начини и средства за постизање изненађења су вишеструки, развојни и исторични. Они могу да буду не само физичке, односно војне, већ и политичке, економске, дипломатске, психолошко-пропагандне, информационе и друге природе. У теорији и доктрини се најчешће разматрају војни, а запостављају остали методи и средства за постизање изненађења. Такав приступ је преузак и погрешан, јер се често основни услови и елементи изненађења стичу још пре почетка оружаног сукоба, а с почетком рата се само драстично испољавају. У историји су познати примери да су се неке војске и државе изненада и за кратко време распале и без спољног (међудржавног) или унутрашњег рата. То је највећи степен изненађења, а спада у политику, дипломатију и филозофију историје, а не само у филозофију рата.

Постизање, одржавање, обнављање и коришћење ефеката и последица изненађења захтева стваралачко комбиновање разноврсних дејстава, мера, поступака и радњи, односно оптимално ангажовање и искоришћење ратног потенцијала од стране органа ратоводства и војних комананата.